

M. Madarász Anita

Az Egyesült Királyság szerepe Európa talpra állításában, 1945–1955*

Abstract

By the end of the Second World War, it became clear that the role of the European powers fell sharply due to the US and the Soviet Union gaining ground. After the defeat of the Germans, a question arose as to how – with the help of which mechanisms and brakes – to be resort and set Europe up. The post-war significance and role of the United Kingdom were quite controversial in the period under discussion. UK should connect to Europe or should follow in US' footsteps, this was one of the most important decidable foreign policy issue of the country. The newly elected Labour government, the leaders of diplomacy had to face this dilemma since 1945, whilst they had to handle the occurring crisis in domestic politics appropriately. The operating – at first Labour then Conservative – governments' European policy between 1945 and 1955 were shaped along almost the same concept. The idea was the following: they should help to recover Europe from the devastation of World War II, but only within certain limits...

Keywords: Ernest Bevin, Winston Churchill, Churchill's three circles, Anthony Eden, missed chances, Third Power, Western Union, United States of Europe, EDC

„Ha mindnyájan hajlandók vagyunk megengedni, hogy cselekedeteinket napvilágnál ítéljék meg, meglesz az az előnyünk, hogy minden problémánkat az összes bíróságok legnagyobbika; a közvélemény a maga józan szemszögéből fogja vizsgálni. Nem vagyok pesszimista, de bármilyen kellemetlenek is a tények, szembe kell velük nézni. Semmi haszna nincs annak, ha gondolatainkat ködös diplomáciai nyelvezetbe burkoljuk. A külpolitika most nem olyan dolog, ami a közösségnek csak egy kicsiny szektorára korlátozódna. A totális háború eredményeképpen mindenki hozzászólhat saját sorsához. Szeretném a Háznak és az egész világnak, valamint mindenkinek, aki közügyekkel foglalkozik, megmagyarázni, hogy állandóan gondoljanak arra: ha nem akarunk totális háborút, totális békére van szükségünk.”¹

(Ernest Bevin, 1946. június 4.)

*

* Jelen munka egy készülő tanulmánykötet része: M. MADARÁSZ Anita: *Egy lépés előre, két lépés hátra*. Tanulmányok a brit–magyar kapcsolatok történetéhez.

¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL XIX-J-1-a Békeelőkészítő Osztály iratai). 72. doboz. Bevin beszéde a képviselőház külügyi vitájában, 1946. június 4-én. 1.

„Attól a naptól fogva, amikor a szövetségesek Nyugat-Európában partra szálltak, Anglia nem világhatalom többé.”²

(E. P. Thompson)

A második világháború végére nyilvánvalóvá vált, hogy az európai hatalmak szerepe jelentős mértékben csökkent az USA és a Szovjetunió térnyerésének köszönhetően. A németek vereségét követően felmerült a kérdés, hogy mily módon – milyen mechanizmusok, fékek segítségével – lehet újjárendezni és talpra állítani Európát.³ Az Egyesült Királyság háború utáni jelentősége és szerepe meglehetősen ellentmondásos volt a tárgyalt időszakban. Európához kellene-e csatlakozni vagy az USA nyomdokait érdemes-e követni, ez volt az ország egyik legfontosabb eldöntendő külpolitikai kérdése. Az újonnan megválasztott munkáspárti kormánynak, a diplomácia irányítóinak ezzel a dilemmával kellett szembenézniük 1945 után, miközben a belpolitikában bekövetkező válságot is helyénvaló módon kellett kezelni. Az 1945 és 1955 között működő – először munkáspárti, majd konzervatív⁴ – kormányok Európa-politikája közel azonos koncepció mentén formálódott. Az elképzelés lényege abban állt, hogy segíteni kell Európát talpra állítani a második világháború pusztításaiból, de csak bizonyos korlátok között. A brit vezetés számára a fontossági listán a kontinens nem szerepelt az első helyen, sőt csak a dobogós harmadik helyet szerezte meg, amint azt a Churchill-i három kör is bizonyítja. Az ország számára az Egyesült Államok és a gyarmatok sokkal fontosabb tényezőként jelentkeztek. Hosszú időnek kellett eltelnie ahhoz, hogy a brit politika rájőjjön arra, ez többé nem járható út. Amikor az Egyesült Királyság vezetésében tudatosult, hogy az ország elvesztette nagyhatalmi pozícióját és már képtelen betölteni korábbi funkcióját, akkor vonakodva ugyan, de Európa felé fordult. A kérdés az utókor számára az, hogy ez a politikai döntés nem tör-

² EGEDY Gergely: *Nagy-Britannia története, 1945–1987*. HVG Rt, Budapest, 1991. 13.

³ A korszak különböző területrendezési konferenciával, találkozóival nem foglalkozunk. Bővebben többek között lásd: BALOGH András: *A jaltai rendszer*. Rubicon (13), 2002. 4–10.; HALMOSY Dénes: *Nemzetközi szerződések, 1918–1945*. Közgazdasági- és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1983.; ORMOS Mária – MAJOROS István: *Európa a nemzetközi küzdőtéren*. Osiris Kiadó, Budapest, 2003.

⁴ Az 1945 utáni brit konzervatív gondolkodásról és politikáról bővebben: EGEDY Gergely: *Brit konzervatív gondolkodás és politika (XIX–XX. század)*. Századvég Kiadó, Budapest, 2005.

tént-e túl későn? Különböző irányzatok, elképzelések születtek arra vonatkozóan, hogy a brit döntéshozók Európa-politikája mennyiben volt hibás és mennyiben volt taktikus, a körülményeknek megfelelő eljárás. A történészek egy része az elszalasztott lehetőségekről beszél és a brit erőforrások túlzott igénybevételét emlegeti – oly módon, hogy felteszik a kérdést, miért kellett a gazdasági gyengeség mellett világpolitikát folytatni, s miért nem volt elég Európa? A történészek másik csoportja arra próbál választ és érveket találni, hogy miért hozta meg a brit vezetés azokat a döntéseket, amelyek nem feltétlenül Európa ügyét karolták fel. Egyetértés a mai napig nincs, s a kérdés továbbra is vita tárgyát képezi. A tanulmány arra tesz kísérletet, hogy a különböző irányzatok rövid bemutatása mellett, felvázolja az Egyesült Királyság 1945–1955 közötti Európa politikáját – főként Ernest Bevin külügyminiszter és Winston Churchill miniszterelnök politikai nézetei segítségével – egy olyan időszakban, amikor minden döntés, minden elzárkózás a háború utáni kontinenst kezdte formálni.⁵

A „három kör” koncepciója

„Az Európával való eljegyzésünk története az egyik olyan lehetőség volt, melyet az illúziók nevében elvesztettünk.”⁶
(Tony Blair)

A második világháború végkimenetele jelentős mértékben változtatta meg a nemzetközi helyzetet. Az Egyesült Királyság a második világhégből a Három Nagy egyikeként került ki: nem volt ugyan szuperhatalom, mint az Egyesült Államok és a Szovjetunió, de a vi-

⁵ A hidegháborúról bővebben: NÉMETH István (szerk.): *20. századi egyetemes történet*. I-II. Osiris Kiadó, Budapest, 2006. BALOGH András: *Az 1947–48-as fordulat a világpolitikában*. IN: FEITL István – IZSÁK Lajos – SZÉKELY Gábor (szerk.): *Fordulat a világban és Magyarországon 1947–1949*. Napvilág, Budapest, 2000.; BALOGH András: *Integráció és nemzeti érdek*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1998. 103–110.; BÉKÉS Csaba: *Hidegháború–enyhülés új megközelítésben*. Külügyi Szemle, 2014. tél. 3–18.; BÉKÉS Csaba: *Szuperhatalmi politika a hidegháborúban, 1945–1962*. Magyar Tudomány, 2008/1. 292–300.; MEZEI Géza (szerk.): *Európa kettészakítása és a kétpólusú nemzetközi rend születése (1945–1949)*. Európa és a hidegháború a dokumentumok tükrében. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 2001.; Henry KISSINGER: *Diplomácia*. Panem Könyvkiadó, Budapest, 2008.

⁶ Robert SELF: *British foreign and defence policy since 1945: Challenges and Dilemmas in a Changing World*. Palgrave Macmillan, New York, 2010. 113.

lág harmadik leggazdagabb hatalmának minősült így is. Ráadásul a három győztes közül a szigetország volt az első, amely belépett a háborúba és ellentétben a másik kettővel, az Egyesült Királyság üzent hadat Németországnak először. Az ország hírneve nagyobb volt, mint talán bármikor máskor a 20. század folyamán, azonban egyértelműen kimerült: már a háború utolsó hónapjaiban is látható volt, hogy az ereje jelentősen csökkent.⁷ Az USA és a Szovjetunió megerősödése után egyértelművé vált, hogy az Egyesült Királyság többé nem tudja azt a szerepet betölteni, mint a megelőző években, évtizedekben. A brit hatalom olyan gyorsan hanyatlott a háború utolsó hónapjaiban, hogy az USA meg volt győződve arról, hogy a Szovjetunióval együtt képes lesz kimunkálni a háború utáni rendezést az Egyesült Királyság közreműködése nélkül is. Valóban, a szigetország másodrendű hatalommá redukálódott, ugyanakkor a korábbi befolyása, kapcsolatai és nem utolsósorban a fennálló birodalma révén, jelenléte a világpolitikában semmiképpen sem volt elhanyagolható.

Az ország külpolitikájának alakulásában mindig fontos szerepet játszott a mindenkori kormány összetétele és emiatt különös érdeklődéssel szemlélte a világ az 1945-ös választások alakulását. Nem volt mindegy, hogy továbbra is a Konzervatív Párt fogja a hatalmat birtokolni, vagy a kormányzati pozíció átvándorol a Munkáspárt kezébe. Az új vezetéssel kapcsolatos egyik legfontosabb kérdés az volt, vajon milyen külpolitikát fog folytatni s mennyiben tér el Winston Churchill elképzeléseitől? Ignazio Silone olasz író úgy vélte, hogy „Angliának most lehetősége van arra, hogy a demokratikus forradalom vezetője legyen Nyugat-Európában.”⁸ Ezt a véleményt alátámasztja, hogy a választási kampány során elhangzottak olyan tervek, melyek szerint az Egyesült Királyság egy harmadik utas politikát fog folytatni, melynek eredményeképp az USA és a Szovjetunió ellensúlyaként jelentkezik. A munkáspárti vezetés számára pedig különösen hangsúlyozták, hogy szükséges és kívánatos lenne megerősíteni a Nyugat-Európához fűződő viszonyt és ezzel együtt remélték, hogy az új politika képviselői jobban szót értenek majd a szovjetekkel,

⁷ Christopher COKER: *Foreign and Defence Policy*. IN: Jonathan HOLLOWELL (ed.): *Britain since 1945. Making Contemporary Britain Series*. Blackwell Publishing, Oxford, 2003. 3–18. 3.

⁸ EGEDY (1991): 30.

mint a korábbi kormány.⁹ Robert Self szerint „az 1945-ben tanúsított leereszkedő távolságtartástól a kevesebb, mint két évtizeddel későbbi, az Európai Közösséghez csatlakozás első kísérletéig tartó brit átalakulásnak sok és eltérő oka van, azonban a brit politikusok vonakodása 1945-ben az európai jövő felkarolása iránt, a brit és a kontinentális európai pozíció közötti, a második világháború után bekövetkező hatalmas mennyiségi és minőségi szakadéknak tudható be.”¹⁰

Churchill az 1950-es évek elején kezdte el népszerűsíteni egyik legfontosabb, Európát is érintő külpolitikai koncepcióját, a „szabad nemzetek és demokráciák között fennálló három nagy kört”. A képzeletbeli ábrán a három kört a Nemzetközösség, az angolul beszélő világ és Európa testesítette meg. Churchill szerint: „ha végig gondolod ezt a három egymással összefüggő kört, látni fogod, hogy mi vagyunk az egyetlen olyan ország, mely mindháromban jelentős részt képez.” Ezt az elméletet támasztja alá a Nemzetközösség vezetése, az Egyesült Államokhoz fűződő különleges kapcsolat és Európa biztonságában és jólétében játszott szerep.¹¹ Az Európához viszonyulás kérdése folyamatosan napirenden volt, például egy tárcaközi bizottság arra a következtetésre jutott egy 1949. januári ülésén, hogy „a politikánknak amennyire csak lehet, segíteni kellene Európát a talpra állásban. De a koncepciónak korlátozott kötelezettségűnek kell lennie. Semmilyen körülmények között sem szabad őket azon a ponton túl segíteni, amikor már a segítségnyújtás minket gyengítene olyannyira, hogy már nem lennénk érdemes szövetséges az USA számára, ha Európa összeomlik”. Ez az egy kiragadott példa is azt szemlélteti, hogy az 1950-es évek végéig az Egyesült Királyság „globális méretű prioritásaiból” – a Churchill-i három „összekapcsolódó kör” közül – Európa volt messze a legkevésbé fontos.¹² A probléma azonban abban rejlett, hogy az említett körülmények, a britek kiemelkedő nemzetközi szerepe, nem maradtak fenn sokáig. Mindez azt jelentette, hogy 1955-től kezdődően a britek Egyesült Államokhoz fűződő kapcsolata függőségi viszonyba került, a Nemzetközösség és a II. világháború idején a hadigazdálkodás biztosítására létrehozott Sterling-övezet összeomlott, és ami talán jelen esetben a legfonto-

⁹ EGEDY (1991): 30.

¹⁰ SELF (2010): 113.

¹¹ David REYNOLDS: *Britannia Overruled: British Policy and World Power in the Twentieth Century*. Second Edition. Routledge, New York, 2013. 190.

¹² SELF (2010): 112.

sabb, Nyugat-Európa az Európai Gazdasági Közösség (EGK) létrehozása által alakult át, az Egyesült Királyság részvétele nélkül.¹³

Az Egyesült Királyság és az „elszalasztott lehetőség”

„Európa nem elég; nem elég nagy, nem elég erős és egyedül nem képes megállni.”¹⁴
(Ernest Bevin)

A 20. századi brit történelemmel foglalkozó szakértők egy része számos alkalommal jegyzi meg, hogy az Egyesült Királyság alapvetően hibás Európa-politikát gyakorolt az 1945 utáni években. Mások azonban nem így látják: úgy vélik, tudatos és a körülményeknek teljesen megfelelő lépéseket tett a brit vezetés. Az mindenestre bizonyos – és Robert Self is azt támasztja alá –, hogy „a stratégiai túlvállalás és a hosszútávon jelentkező gazdasági nehézségek együtthatása miatt egyre nehezebbé vált fenntartani a brit befolyást mind a három körben [értsd a Churchill-i három kör – M. M. A.], így a külpolitikai döntéshozók megkésve fordítottak figyelmet Európára. A politika ilyen irányváltotása mindig megkéssett, tétova és őszintétlen volt – s ez azzal az elkerülhetetlen következménnyel járt, hogy Nagy-Britannia igen gyorsan szerzett magának hírnevet, mint a »vonakodó európai« és a »kényelmetlen partner«”.¹⁵ A történészek egy része szerint tehát Európának a háború utóhatásaként jelentkező gyengesége az Egyesült Királyság nagy „elszalasztott lehetősége” volt,¹⁶ ekkor kellett volna aktív, határozott külpolitikát folytatni Európa irányába és az ország a brit tekintély és befolyás zenitjén vezethette volna Európát és oly módon formálhatta, alakíthatta volna, ahogy azt elképzelte. Ehelyett, amint Hugo Young állítja, a brit-közösségi kapcsolatok történelme bizonyítja, hogy az Egyesült Királyság érdekei többször szenvedtek csorbát, mert nem sikerült Európa „szívéhez” közel kerülnie. Tony Blair volt brit miniszter-

¹³ REYNOLDS (2013): 190.

¹⁴ Chris GIFFORD: *The Making of Eurosceptic Britain*. Second Edition. Ashgate Publishing, Surrey, 2014. 37. Eredeti idézet: „Europe is not enough; it is not big enough, it is not strong enough, and it is not able to stand by itself. [...]”

¹⁵ SELF (2010): 112. Bővebben: Stephen GEORGE: *An Awkward Partner: Britain in the European Community*, Oxford University Press, Oxford, 1998.

¹⁶ Bővebben: Roy DENMAN: *Missed Chances: Britain and Europe in the Twentieth Century*. Indigo, London, 1997.; Peter HENNESSY: *Never Again: Britain 1945–51*. Vintage, London, 1993.

elnök (1997–2007) Birminghamben 2001 novemberében jelentette ki, hogy: „Az Európával való eljegyzésünk története az egyik olyan lehetőség volt, melyet az illúziók nevében elvesztettünk és amelynek az eredménye a szenvedés volt. Itt az ideje annak, hogy alkalmazkodjunk a tényekhez. Nagy-Britannia jövője Európában van.”¹⁷ Robert Self munkájában olvasható John Coles azon állítása miszerint: „a brit szerep csökkenése Európában a hidegháború alatt nem volt reális politikai választás, amikor a kommunizmus és a szovjet ambíciók féken tartása tiszta nemzeti érdek volt és Nagy-Britanniának megvolt a képessége ahhoz, hogy hozzájáruljon ennek megvalósításához.”¹⁸

Mindezek alapján megkerülhetetlen az a kérdés, amit a történészek vetettek fel a téma kapcsán: nem lett volna-e jobb elfogadni az elkerülhetetlent és csökkenteni a védelmi kiadásokat, továbbá kisebb szerepet játszani a világpolitika alakításában? Valójában, ha közelebbről vizsgáljuk ezt az időszakot, belátható, hogy a lehetőség meglehetősen távolinak tűnt különböző, nagyon is világos okok következtében. Először is, az európai egyensúlyt érintő következő kihívás már egyre inkább napirenden volt: a szovjet fenyegetés léte azt jelentette, hogy már nem lehet a *Tízéves Szabályt* (Ten-year Rule)¹⁹ alkalmazni, mint az 1920-as években, amikor a kormány arra a feltételezésre alapozta a védelmi kiadásokat, hogy nem jelentkezett olyan eshetőség, miszerint a közeljövőben kitörne egy, a hatalmak bármiféle összetételű részvételével zajló háború.²⁰ Másodszor, az Egyesült Királyság a háborúból gazdaságilag ugyan meglehetősen gyengén került ki, de ennek ellenére is messze a legerősebb európai hatalom volt. Ennek egyik legfőbb gyakorlati alátámasztója az a tény, hogy a britek megtartották a sorozás intézményét a háborút követően is, s így viszonylag nagy katonai erővel rendelkeztek (1951-ben például 800.000 férfi és női katona állt szolgálatban): a GNP közel 10 százalékát költötték védelmi célokra szemben a háború előtti években költött 3 százalékkal. Ez egy figyelemre méltó erőfeszítés volt abban az időben, amikor az országot továbbra is sújtotta a készlethiány, s

¹⁷ SELF (2010): 113.

¹⁸ SELF (2010): 113.

¹⁹ Erről lásd bővebben: <http://www.nationalarchives.gov.uk/cabinetpapers/themes/10-year-rule-disarmament.htm> - 2015. 09. 01., illetve Peter SILVERMAN: *The Ten Year Rule. Journal. Royal United Services Institution.* Volume 116, Issue 661, 1971. 42–45.

²⁰ COKER (2003): 4.

jegyrendszert, megszorító intézkedéseket kellett bevezetni.²¹ 1948-ban a brit védelmi kiadások már meghaladták az összes többi európai országét. A brit fegyvergyártás még 1952 végén is nagyobb volumenű volt, mint a NATO európai tagjaié együttvéve. Ennek eredményeképpen a britek úgy hitték, érdekeiket tekintve nem szorítkozhatnak kizárólag Európára. Ahogy a háború utáni első külügyminiszter, Ernest Bevin megjegyezte az Alsóházban: „Európa nem elég; nem elég nagy, nem elég erős és egyedül nem képes megállni.”²²

Meglehet, az Egyesült Királyság számára Európa nem volt elég nagy és erős, de az is bizonyos, hogy az ország túlvállalta magát és felélte az erőforrásait. Ezt az elgondolást támasztja alá az a tény is, hogy a háború utáni években a brit kül- és biztonságpolitikát általában a gazdasági hanyatlás tükrében vizsgálták. Christopher Coker munkájában olvasható, hogy volt egy olyan irányzat, amely úgy vélte, az Egyesült Királyság hanyatlása azért következett be, mert olyan szerepet vállalt fel, ami egyértelműen meghaladta saját erőforrásait. A „hanyatlás korának” történészei ezekben az években a „brit hatalom összeomlása”-ról, a „hosszú recesszió”-ról, a „hatalom csökkenése”-ről beszéltek, mely kifejezések a lehetőségek elvesztésének és a választások megkezdésének szellemét idézték. Egy másik irányzat úgy érvelt, hogy reálértékben mérve az Egyesült Királyság ereje nem hanyatlott a vizsgált időszakban: a haderő létszámának csökkentését a haderő korábban felduzzasztott volta és a szerkezeti fegyverzetcsökkentés követelte meg. Hozzá kell tenni, hogy a brit fegyveres erők még soha történelmük során nem voltak ilyen professzionálisak és olyan jól felszereltek, mint a tárgyalt időszakban. Coker szerint „azzal, hogy a haderőnemek a szakmaiságukkal olyan lendületet mutattak fel, amely a társadalom egészéből hiányzott, huszonöt katonai konfliktust tekintve fenntartás nélküli köztámogatottságot nyertek el. Annak ellenére, hogy a társadalmi kontúrok gyorsan változtak, a fegyveres erők közmegebecsülése fennmaradt.”²³ S ahelyett, hogy igazából felértékelődött volna a szerepe, az Egyesült Királyság fegyveres erőit mindössze átszervezték ezekben az években.²⁴

²¹ COKER (2003): 3.

²² Chris GIFFORD: *The Making of Eurosceptic Britain*. Second Edition. Ashgate Publishing, Surrey, 2014. 37. Eredeti idézet: „Europe is not enough; it is not big enough, it is not strong enough, and it is not able to stand by itself. [...]”

²³ COKER (2003): 4.

²⁴ COKER (2003): 13.

Az Egyesült Királysággal és Európával kapcsolatos történetírási perspektívák tekintetében a szakirodalom nem fog teljes igazságot tenni, azonban három nagyobb megközelítésre lehetőség nyílik – ezekből kettőt röviden már érintettünk. James Ellison munkájában világosan bemutatásra kerülnek ezek az elméletek. Ennek megfelelően az első, az elszalasztott lehetőség irányzata, amely kimondja, hogy az Egyesült Királyság helyzetének túl hosszú ideig tartó téves megítélése a felső szinten káros következményekkel járt. A második az elszalasztott lehetőségek irányzatára adott revizionista válasz, amely eltérő feltételezésből indul ki, s igyekszik megérteni és megmagyarázni a brit politikai választásokat és döntéseket, valamint a nehézségeket, amelyeket az európai tagságra való törekvés, annak elérése, majd hasznosítása során a britek tapasztaltak. A harmadik irányzat Alan Milward nemzeti stratégiai tézise²⁵, amely elutasítja az előző kutatás módszertanát, s a brit Európa-politikát tágabb keretek közé helyezi, továbbá azt állítja, hogy a brit kormányok stratégiai választása alapvetően helyes volt.²⁶ A továbbiakban azt elemezzük, hogy milyen gyakorlati politikai elhatározások, döntések születtek annak érdekében, hogy az Egyesült Királyság és Európa közeledjen egymáshoz – már csak azért is, mert az új nemzetközi felállásban az Egyesült Királyságnak – kialakult kényszerhelyzetében – szorosabbá kellett fűznie kapcsolatait a kontinenssel.

Az Egyesült Királyság és az együttműködés határai

„Hajnalban hirtelen éles, valósággal testi fájdalomra ébredtem. Fel- tört belőlem és elhatalmasodott rajtam az addig tudat alatt megbúvó meggyőződés, hogy vesztettünk. Csakhamar megszűnik a nagy eseményeknek az a nyomása, amelyre építve, amely ellen lélekben küzdve oly hosszú ideig tartani tudtam a 'repülősebességemet', s most lezuhanok. Nem adatik meg nekem a lehetőség, hogy kivegyem a részemet a világ jövőjének alakításában. Veszendőbe megy mindaz a tudás, mindaz a tapasztalat, amit felhalmoztam, mindaz a tekintély, s mindaz a rokonszerv, amelyre oly sok országban szert tettem.”

(Winston Churchill, 1945)²⁷

²⁵ Alan Milward tézisére bővebben nem térünk ki e tanulmány keretei között. Erről bővebben lásd: Alan S. MILWARD: *The Rise and Fall of a National Strategy, 1945–1963*, Volume I. Fank Cass Publishers, London, 2002.

²⁶ James ELLISON: *Britain and Europe. A Companion to Contemporary Britain 1939–2000*. Ed: Paul ADDISON, Harriet JONES. Blackwell Publishing, Oxford, 2005. 517–538. 518.

²⁷ Christian Graf von KROCKOW: *Churchill. Korrajz a 20. századról*. Gabo, Bp, 1999. 264.

A brit kormány a háborút követően komolyan fontolgatta azt a lehetőséget, hogy inkább Nyugat-Európával²⁸, semmint az Egyesült Államokkal való együttműködésre alapozva alakítsa külpolitikáját. Az Ernest Bevin (az Attlee-kormány külügyminisztere) célkitűzéseiről szóló vita is ezt az elképzelést támasztja alá, amely James Ellison szerint két kiindulóponton alapszik. Az első úgy tartja, hogy Bevin csekély fontosságot tulajdonított a brit-európai együttműködésnek²⁹: ami azt jelenti, hogy elsősorban az antikommunizmus és az Amerikához fűződő barátság motiválta lépéseit, s 1945-től kereste annak a lehetőségét, hogy kölcsönös védelmi megállapodást hozzon tető alá az Egyesült Államokkal. A második ezzel szemben azt sugallja, hogy Bevin, ami Európát illeti, integráció-párti volt és magáévá tette azt az elképzelést, hogy az Egyesült Királyság az európai szomszédaival megvalósított szoros együttműködés révén „harmadik erőként” egy köztes és együttműködő pozíciót foglaljon el a két új szuperhatalom között.³⁰

Ha visszatérünk az első elmélethez, azt tapasztalhatjuk, gyakran hangoztatják ezzel kapcsolatban, hogy a legmagasabb szintű „politikai akarat és a képzelet” kudarca miatt az Attlee-kormány soha nem vette komolyan azokat a lehetőségeket, melyet Nyugat-Európa kínált.³¹ Ráadásul az elgondolás túl nagy hangsúlyt helyez Bevinnek és a brit kormánynak az Egyesült Államokhoz fűződő kapcsolatok előtérbe helyezésével összefüggő érdekeire: 1945-től túl sok korrelációval utal egy Atlanti szövetség keresésére. Sőt, képtelen volt alkalmazkodni ahhoz az eseményfolyamhoz, amely 1949-ben a NATO létrehozásához vezetett.³² Geoffrey Warner szerint „a munkáspárti kormány Európa-politikájáról alkotott ezen alapvetően negatív kép pontatlan és tisztességtelen”.³³ Miért lehet helytálló ez a megállapítás? Egy-

²⁸ Az európai integrációról lásd: NÉMETH István: *Európa 1945-2000: A megosztástól az egységig*. Aula, Budapest, 2004.

²⁹ A brit-európai együttműködésről lásd: EGEDY Gergely: *Nagy-Britannia és az európai integráció: Az elutasítástól a csatlakozásig*. IN: ERDŐDY Gábor, PÓK Attila (szerk.): *Nemzeteken innen és túl: Tanulmányok Diószegi István 70. születésnapjára*. Korona Kiadó, Budapest, 2000. 371–389.; EGEDY Gergely: *Nagy-Britannia és Nyugat-Európa: Az integráció dilemmái, 1945–1972*. RUBICON 13:(9–10), 2002. 62–67.

³⁰ ELLISON (2005): 523.

³¹ SELF (2010): 117.

³² ELLISON (2005): 523.

³³ Geoffrey WARNER: *The Labour Governments and the Unity of Western Europe*. IN: Ritchie OVENDALE (ed.): *The Foreign policy of the British Labour governments*,

részt azért, mert Bevin, mint a nyugati „Nagy Négyek” egyike vezető szerepet játszott a német gazdaság rehabilitációjában, Franciaország helyreállításában, az 1948-ban, a Marshall-terv kivitelezésére létrehozott Európai Gazdasági Együttműködési Szervezet (OEEC)³⁴, az 1948-as Brüsszeli Egyezmény³⁵ Szervezete és a NATO megalakulásában. Sokkal lényegibb szinten viszont, Bevin Európa iránti közönyének kritikusi is gyakran figyelmen kívül hagyják Bevin korai lelkesedését a „Nyugati Egység” (*Western Union*)³⁶ ötlete iránt. Másodsorban azért, mert az Egyesült Királyság nem volt teljes mértékben előítéletes egy Európa alapú külpolitikával szemben, ahogy nem volt fogékony egy olyan iránt sem, amely az Egyesült Államokat az első számú szövetséges státuszába emeli. Erről tanúskodik, hogy Bevin és a brit kormány 1947–48-ban fontolgatta egy Nyugat-európai Unió ötletét. Ebből a szempontból Bevinnek, az Alsóházban 1948. január 22-én tartott híres beszéde létfontosságú volt. Ellison szerint – aki a második feltételezést tartja kivitelezhetőbbnek – „az európai prioritás csak a hidegháború kezdetén csökkent, amikor a brit gazdaság gyengesége és az Egyesült Királyság biztonsága szempontjából a nyugat-európaiak megbízhatatlansága együttesen arra kényszerítették a brit kormányt, hogy keresse a kapcsolatot az Egyesült Államokkal, amely biztosíthatta az Egyesült Királyság alapvető nemzeti érdekeit”.³⁷ Ebben a korai háború utáni időszakban a biztonság döntő súlya miatt az Egyesült Államokkal fenn tartott kapcsolatok fontosabbak voltak az európaiaknál. Így nem az történt, hogy az Attlee-kormány ösztönösen ellenezte a brit-európai egységet, hanem az az egység (különösen abban a formában, ahogy azt néhányan a kontinensen elképzelték) azidőtájt nem találkozott az Egyesült Királyság fő célkitűzéseivel. Ez a nézet további támogatásra talált a korábban is említett Alan Milward nemzeti stratégiai elképzelésében, amely hasonló irányvonalat követett, ugyanakkor az Egye-

1945-1951. Leicester University Press, Leicester, 1984. 61-82. 62.

³⁴ Jogutódja a Gazdasági és Együttműködési Fejlesztési Szervezet, amely 1961-ben jött létre Párizsban 18 európai ország, valamint az USA és Kanada részvételével.

³⁵ A brüsszeli szerződés az Egyesült Királyság, Franciaország, Belgium, Hollandia és Luxemburg között jött létre 1948 tavaszán, melyben kölcsönös védelmet fogalmaztak meg egy esetleges német agresszióval, illetve a Szovjetunióval szemben.

³⁶ Erről lásd: Wilson D. MISCAMBLE: *George F. Kennan and the Making of American Foreign Policy, 1947-1950*. Princeton University Press, Princeton, 1992. 116.

³⁷ ELLISON (2005): 523.

sült Királyság háború utáni gazdasági célkitűzéseit tekintette elsődleges fontosságúnak.³⁸

1945-ben, egy hónappal Bevin hivatalba lépését követően, a Foreign Office olyan javaslatokat tárgyalt, amelyek Nyugat-Európa, az afrikai gyarmatok és a britek uralta Közel-Kelet egy gazdasági és politikai tömbé alakítását célozták az USA-val és a Szovjetunióval összemérhető munkaerő és gazdasági erőforrások birtoklása érdekében. Ennek a „Harmadik Erő”-nek a létrehozásával az Egyesült Királyság képes lett volna arra, hogy megerősítse korábbi pozícióját, mint egy szuperhatalom feltörekvő legfőbb szóvivője és *de facto* vezetője. Orme Sargent, aki hamarosan a Foreign Office állandó államtitkára lett, 1945 júliusában megjegyezte: az Egyesült Királyságnak vállalnia kell Nyugat-Európa és a Nemzetközösség vezetését, *“hogya két nagy partnerünket rákényszerítsük arra, hogy egyenlő félként kezeljenek bennünket”*.³⁹ Annak ellenére, hogy a javaslatot a Kincstár és a Kereskedelmi Testület elutasította attól való félelmében, hogy az esetleg ellenséges reakciókat vált majd ki Franciaországban, a Szovjetunióban és az Egyesült Államokban, a Bevin vezette Foreign Office központi célkitűzése maradt 1949 februárjáig, s ezt követően is csak vonakodva mondott le róla.⁴⁰

Mindezek mellett, a világpolitikában bekövetkezett események és a gazdasági nehézségek miatt az Egyesült Királyság számára a tény elfogadása, hogy többé már nem vezető világhatalom, nehezen ment. Az 1947-es Truman-doktrína világosan kimondta és alátámasztotta: az Egyesült Királyság többé nem képes betölteni korábbi szerepét.⁴¹ A brit vezetés ezt vonakodva fogadta el, Bevin az Alsóházban kijelentette: *„Ófelsége kormánya nem fogadja el azt a véleményt, hogy többé nem vagyunk világhatalom.”*⁴² Mindezek mellett az USA nem igazán támogatta azt a javaslatot, hogy a briteknek és nekik szorosan együtt kellene működniük. Az amerikaiaknak nem volt szükségük az Egye-

³⁸ ELLISON (2005): 523.

³⁹ SELF (2010): 117.

⁴⁰ SELF (2010): 117.

⁴¹ Komoly problémák akkor jelentkeztek, mikor a britek beavatkoztak a görögországi polgárháborúba 1944 végén. 1944 és 1947 között a brit kormány jelentős összeggel (87 millió font) támogatta a görög royalistákat. 1947-ben azonban pénzügyi problémák jelentkeztek, többé már nem volt képes a brit pénzügyminisztérium fedezni a háborús költségeket. Bevin ekkor fordult az USA-hoz és jelezte, hogy rövid időn belül a görögöknek nyújtandó anyagi támogatás folyósítása leáll. Ez vezetett a Truman-doktrína megfogalmazásához.

⁴² EGEDY (1991): 33.

sült Királyságra. Ez a kinyilatkoztatás is segített abban, hogy az 1940-es évek végétől a brit politikusok rájöjjenek: a világhatalmi ambíciók ideje végleg lejárt, s ezt felismervén az ország az európai együttműködés felé forduljon. „Nem vagyunk nagyhatalom, és soha többé nem leszünk az. Nagy nemzet vagyunk, de ha továbbra is úgy viselkedünk, mint egy nagyhatalom, hamarosan megszűnünk nagy nemzet lenni.”⁴³ Ignó Pál sajtóattasé és Richard Crossman munkáspárti képviselő között lezajlott 1948. júniusi beszélgetés is alátámasztja, hogy egyre jobban erősödött az a nézet, miszerint az Egyesült Királyság Európa része. Crossman szerint ugyanis „a mai kormány tulajdonképpen a fábiánus programot hajtja végre, de ma már a régi fábiánus program nem elegendő; Anglia lényegében a kontinens alkatrészévé vált s így az angol szocialistáknak éppen úgy fel kell mérniük a politikai »lét vagy nem lét« kérdéseit, mint ahogy a kontinensen a marxisták tették. Persze ez az, amiben Bevinól és a többi mai vezetőtől nem kaphatnak irányítást, viszont mégis csak a Labour Party az a mozgalom, amelynek keretében ez a megújulás megindulhat.”⁴⁴ Bár Bevin végül is megértette, hogy az Egyesült Királyság nem állhat Európán kívül és gondjait nem kezelheti elkülönítetten az európai szomszédok problémáitól, hajlandóságának mindig voltak világosan meghatározott határai az Európával való összekapcsolódást illetően. Bevin mindenekelőtt „vehemens ellenzője maradt az európai föderalizmusnak”. Ahogy az egyik híres metaforájában fogalmazott: „Nekem nem tetszik [...] Ha megnyitjuk Pandora szelencéjét azt találjuk, hogy az tele van trójai falovakkal”.⁴⁵ Mint sok kortársa számára, a kormányközi alapon történő, nyugat-európai együttműködésre vonatkozó elképzelés Bevin számára is elfogadható volt, azonban a föderalizmus és integráció közös intézményekkel nemzetek feletti irányítással egészen mást jelentett. Self szerint ez a megkülönböztetés kulcsfontosságú az Európával való együttműködés iránti háború utáni politika bármilyen fokú megértése szempontjából. Bevinnek egyáltalán nem volt ellenére vezető szerepet játszani a kormányközi kooperációban a Marshall Segély

⁴³ 1949-ből, Sir Henry Tizardtól (professzor, védelmi tanácsadó; 1885–1959) származik ez az idézet. H. HARASZTI Éva: *Anglia és Magyarország párhuzamos története, 1945–1951*. Scolar Kiadó, Budapest, 2002. 150.

⁴⁴ MNL OL XIX-J-1-j (Nagy-Britannia, 1945–1964) 4. doboz 14. 387/pol/res. A jelentés 1948. június 16-án érkezett. Tárgy: Ignó Pál sajtóattasé feljegyzése Crossman képviselővel folytatott beszélgetéséről.

⁴⁵ P. M. H. BELL: *France and Britain, 1940–1994: The Long Separation*. Routledge, New York, 2014. 101.

OEEC-n keresztüli elosztását, vagy Nyugat-Európának a NATO által történő védelmét illetően. Mégis, az Egyesült Királyság először nem volt hajlandó csatlakozni a segélyhez.⁴⁶ Ignotus és Crossman beszélgetésük során részben érintették a Marshall-segély kérdésének ügyét is. Crossman a munkásokkal kapcsolatban úgy fogalmazott: *„a külpolitika pedig sajnos nem érdekli őket eléggé ahhoz, hogy annak megváltoztatása végett határozottan fellépjenek és ebben a tekintetben is nagyon megnehezedett a helyzetünk a Marshall-terv óta, amikor a »fogadjuk-e el a Marshall-segélyt vagy ne fogadjuk el?« vált az európai politika választóvonalává. Bevin politikájára azelőtt félreérthetetlenül azt mondhattuk, hogy »nem«. De amióta úgy érezzük, hogy a Marshall-teroben való részvételt helyeselnünk kell, és amióta ez vált az ő külpolitikájának szemmel látható vezérfonalává, azóta csak azt mondhatjuk, hogy »igen, de...«. Már pedig »igen, de« vagy »nem, de« alapon nem lehet tömegeket mozgósítani.”*⁴⁷

A kényszerhelyzet ellenére a brit döntéshozók a kezdetektől fogva intenzív idegenkedést mutattak minden olyan javaslattal kapcsolatban, amely csökkentette a brit mozgásteret bármely fontosabb befolyási övezetben, vagy amely a szuverenitás bizonyos mértékű feladását tette szükségessé egy, a nemzeti kormányok számára diktálni képes nemzetek feletti „főhatóság” irányában.⁴⁸ Ez az ellenségesség Bevinnek a Hágai Kongresszus 1948. májusi, a politikai unió fölött hatalmat gyakorló Európai Parlamentre vonatkozó kéréseivel szembeni ellenkezésében mutatkozott meg erőteljesen.⁴⁹ Bevin ezek mellett vonakodott eleget tenni az Egyesült Királyságra nehezedő amerikai nyomásnak is, miszerint vállalja fel az újonnan létrehozandó egyesült Európa vezetését. 1947–49 folyamán kemény, ám sikeres csatát vívott az amerikaiakkal, akik azt a politikai elképzelést erőltették, hogy az OEEC inkább egy nemzetek feletti, az európai integrációt elősegítő testület legyen. 1950. május 9-én tartott beszédében Ro-

⁴⁶ SELF (2010): 117.

⁴⁷ MNL OL XIX-J-1-j (Nagy-Britannia, 1945–1964) 4. doboz 14. 387/pol/res. A jelentés 1948. június 16-án érkezett. Tárgy: Ignotus Pál sajtóattasé feljegyzése Crossman képviselővel folytatott beszélgetéséről

⁴⁸ SELF (2010): 117–118.

⁴⁹ Ignotus megkérdezte Crossman-t, hogy miért maradt távol a hágai kongresszustól, hiszen az eredeti tervek szerint elment volna a tanácskozásra. *„Vajon az kedvetlenül tette el, hogy a pártból leginkább az élesen antikommunista elemek mentek Hágába?*

- Az is, de általában – legyintett –, örültem, amikor úgy dönthettem, hogy nincs értelmem.” MNL OL XIX-J-1-j (Nagy-Britannia, 1945–1964) 4. doboz 14. 387/pol/res.

bert Schuman⁵⁰ egy olyan javaslattal állt elő, miszerint Franciaország és Németország szén- és acéliparát egyetlen főhatóság irányítása alá kellene vonni, oly módon hogy a létrejövő szervezet nyitott legyen más országok számára is. Az Egyesült Királyság azonnal visszautasította a Schuman-tervet. Arra hivatkoztak, hogy az újonnan megalakuló szervezetben, vagyis az Európai Szén- és Acélközösségben (ESZAK, Montánunió) a többségi szavazásnak köszönhetően nem lenne egyik tagnak sem vétőjoga. A döntésben persze az is szerepet játszott, hogy az 1940-es évek végén a szigetország jóval több szenet és acélt termelt, mint Franciaország vagy Nyugat-Németország.⁵¹ Ehhez még hozzáadódott az is, hogy Bevin nehezményezte, amiért nem kapott előzetes értesítést a bejelentésről, ráadásul még ennél is jobban irritálta, hogy tudomása szerint, az amerikai külügyminisztériumot már korábban tájékoztatták. Ezt a tényt, mint bizonyítékot értelmezte, amely arra utal, hogy az akció pusztán egy francia-amerikai terv arra nézve, hogy aláássák a brit vezető szerepet Nyugat-Európa rekonstrukciójában.⁵²

Az Egyesült Királyságban bekövetkező kormányváltás nem módosította különösebben az Európa-problémát, mivel az 1951-ben hivatalba lépő konzervatív kormány lényegében hasonlóan kezelte az európai integráció kérdését. Mielőtt azonban rátérünk az 1950-es évek Európa-politikájára, nézzük meg, hogy Churchill miként vélekedett erről a kérdéstről az 1940-es években. 1940 júniusában Churchill meglebegtette Jean Monnet, francia gazdasági és politikai tanácsadónak az egy kormánnyal és parlamenttel, közös állampolgársággal, megosztott szuverenitással működő brit-francia „oldhatatlan szövetség”-re vonatkozó tervét. Majd 1943-ban tovább erősítette hírnevét azzal, hogy egy rádióadásban egy „gazdasági és katonai együttműködési struktúra által támogatott” Európa Tanács létrehozására szólított fel.⁵³ S ami a legfontosabb, 1946. szeptember 19-én Zürichben egyfajta *Európai Egyesült Államok* létrehozásának a lehetőségéről beszélt, amelyben az Egyesült Királyság barátként és szponzorként venne részt: „*Most olyat mondok, amin önök csodálkozni fognak. Az első*

⁵⁰ Robert Schumanról, az európai integráció szülőatyjáról bővebben: http://europa.eu/about-eu/eu-history/founding-fathers/pdf/robert_schuman_hu.pdf - 2015. 09. 30.

⁵¹ EGEDY (1991): 36.

⁵² SELF (2010): 118.

⁵³ SELF (2010): 119.

lépésnek az európai család újjáteremtésére a Franciaország és Németország között kötendő szövetségnek kell lennie. [...] Pillanatnyilag lélegzethéttelhez jutottunk. De a veszély nem múlt el. Ha meg akarjuk teremteni az Európai Egyesült Államokat – vagy bárhogy is nevezzük majd –, most kell hozzájárulnunk.⁵⁴ Franciaország csak ily módon tudja visszaállítani szellemi és kulturális vezető szerepét Európában. Európa megújulása nem lehetséges egy szellemileg nagy Franciaország és egy szellemileg nagy Németország nélkül. Kis nemzetek ugyanannyit érnek, mint a nagyok és azzal nyernek megbecsülést, hogy hozzájárulnak a közös ügyhöz. Németország azon ősi államai és fejedelemségei, amelyek kölcsönös előnyök mentén szabad akaratukból csatlakoztak egy föderációhoz, megtarthatnák egyéni státuszukat az Európai Egyesült Államok keretei között. [...] Most összegzem az ügyeket, amelyek Önök előtt állnak. Nekünk folyamatosan arra kell törekednünk, hogy építsük és megerősítsük az Egyesült Nemzetek Szervezetét. Azon világkép értelmében és keretei között egy regionális szerkezetben újra létre kell hozni az európai családot – amelyet hívhatunk Európai Egyesült Államoknak – és az első gyakorlati lépésként megalakítani az Európa Tanácsot. Ha kezdetben az

⁵⁴ EGEDY (1991): 33. Eredeti szöveg: „I am now going to say something that will astonish you. The first step in the re-creation of the European family must be a partnership between France and Germany. [In this way only can France recover the moral and cultural leadership of Europe. There can be no revival of Europe without a spiritually great France and a spiritually great Germany. The structure of the United States of Europe will be such as to make the material strength of a single State less important. Small nations will count as much as large ones and gain their honour by a contribution to the common cause. The ancient States and principalities of Germany, freely joined for mutual convenience in a federal system, might take their individual places among the United States of Europe.] At present there is a breathing space. The cannons have ceased firing. The fighting has stopped. But the dangers have not stopped. If we are to form a United States of Europe, or whatever name it may take, we must begin now. [...] I now sum up the propositions which are before you. Our constant aim must be to build and fortify the United Nations Organisation. Under and within that world concept we must re-create the European family in a regional structure called, it may be, the United States of Europe, and the first practical step will be to form a Council of Europe. If at first all the States of Europe are not willing or able to join a union we must nevertheless proceed to assemble and combine those who will and who can. The salvation of the common people of every race and every land from war and servitude must be established on solid foundations, and must be created by the readiness of all men and women to die rather than to submit to tyranny. In this urgent work France and Germany must take the lead together. Great Britain, the British Commonwealth of Nations, mighty America – and, I trust, Soviet Russia, for then indeed all would be well – must be the friends and sponsors of the new Europe and must champion its right to live. Therefore I say to you “Let Europe arise!” A teljes szöveget lásd:

http://www.coe.int/t/dgal/dit/ilcd/Archives/selection/Churchill/ZurichSpeech_en.asp - 2015. 08. 28.

összes európai állam nem akar vagy nem képes csatlakozni egy unióhoz, nekünk akkor is össze kell gyűjteni és kapcsolni azokat, akik akarnak és, akik tudnak. Minden ország népe és minden faj háborútól és szolgaságtól való megváltásának szilárd alapokon kell nyugodnia, minden férfi és nő készségén, hogy inkább meghal, minthogy zsarnokságnak vesse alá magát. Ebben a sürgős munkában Franciaországnak és Németországnak együtt kell vezető szerepet vállalnia. Nagy-Britanniának, a Brit Nemzetközösségnek, az erős Amerikának – és bízom benne, hogy Szovjet-Oroszországnak, s ha így lesz, akkor minden rendben lesz – az új Európa barátjának és támogatójának kell lennie és síkra kell szállnia annak létjogosultságáért. Ezért azt mondom Önöknek: *“Európa emelkedj!”* Ezt az elképzelést 1948. május 7-én Hágában megismételte.⁵⁵ *„Miért kellene Európában oly sok millió felvilágosult és kulturált megalázkodó családnak mindig félelemben reszketve ülve várnia, hogy a rendőrség kopog az ajtaján? Ez az a kérdés, amelyre itt választ kell adnunk. Ez az a kérdés, amelyet itt hatalmunkban áll megválaszolni. Végül is Európának a maga fenségével, hűségével és erényeivel csak fel kell állnia és szembe kell szállnia a zsarnokság minden formájával, ősiével vagy modernnel, náciával, vagy kommunistával, olyan erővel, amelyek legyőzhetetlenek és amelyek, ha jó időben manifesztálódnak, soha nem lesznek ismét megkérdőjelezhetők. Büszkén tekintek erre a kongresszusra. Nem elégedhetünk meg jóindulatú közhelyekkel és általánosságokkal. A hatáskörünk korlátozott lehet, azonban tudjuk és meg kell erősítenünk, mit gondolunk és mit akarunk. Másfelől nem lenne bölcs dolog ebben a kritikus időben munkaigényes kísérleteket tenni a szabályok merev struktúrájának a felrajzolására. Ez egy későbbi szakasz, és ez az, amelyben az uralkodó kormányoknak – kétségtelenül a mi ösztönzésünkre válaszolva – kell átvenni a vezetést sok esetben a saját felfogásuknak megfelelően.”*⁵⁶ Robert Self

⁵⁵ Teljes angol nyelvű szöveget lásd: <http://www.churchill-society-london.org.uk/WSCHague.html> - 2015. 08. 28. A történet érdekessége az, hogy ezen a konferencián az Attlee-kormány nem képviseltette magát, helyette Churchill elnökölt. Mit jelent mindez? A kormány nehezen fogadta el, hogy már nem létezik az a régi Nagy-Britannia, amely korábban oly sok hatalommal és befolyással bírt. Egedy Gergely munkájában olvasható, hogy: *„Bevin arra hivatkozott, hogy a kontinens gondjai túlságosan bonyolultak, s ezért London inkább a kötetlen, nem formális (vagyis semmire sem kötelező) kapcsolatok híve. A Munkáspárt még az övéhez hasonló platformon álló nyugat-európai szocialista, szociáldemokrata pártokkal sem kívánt szorosabb együttműködést.”* EGEDY (1991): 34. Attlee kijelentette: *„A Munkáspárt tipikusan brit képződmény, amely nagymértékben különbözik a kontinens szocialista pártjaitól. Környezetének és a nemzeti gondolkodásnak a produktuma.”* EGEDY (1991): 34.

⁵⁶ Részlet a hágai beszédből: *„Why should so many millions of humble homes in Europe, aye, and much of its enlightenment and culture, sit quaking in dread of the policeman's knock? That is the question we have to answer here. That is the question which perhaps we have*

szerint a rendkívüli nyelvezet, amellyel Churchill hangot adott az elkötelezettségének, mindig is szigorúan árnyalt és inkább retorikai volt, semmint a valósághoz igazodó. A júniusi szavait egyszerűen arra szánta, hogy az utolsó pillanatig elejét vegyék Franciaország kapitulációjának. Ha a háború utáni beszédeit közelebbről megvizsgáljuk, azok szélsőségesen félreérthetőek voltak, különösen, ami az Európai Egyesült Államok bármiféle formájában való brit részvétel mértékét illeti. Sőt, mikor tisztázta álláspontját (ahogy azt 1953 májusában tette) általában azt sugallta, hogy az Egyesült Királyság „*velük volt, de nem közülük*”; vagyis az általa kigondolt szerep inkább volt egy jóindulatú szponzoré és bátorító támogatóé, mint egy közvetlen résztvevőé egy integrált Európában.⁵⁷ S valóban, Churchill az Egyesült Királyságnak különleges szerepet szánt az általa felvázolt tervekben: egyfajta összekötő kapocs lett volna Európa és az USA között. S ez alapján világosan látszik, hogy Churchill az egyesült Európa létrehozásakor inkább tekinthető kezdeményezőjének, semmint aktív, közvetlen építőjének.⁵⁸ Továbbá Churchill külügyminisztere, Anthony Eden nagyban osztotta Bevinnek az elvont föderációs formák iránti bizalmatlanságát, miközben alapvető hangsúllyal szilárdan kiállt az atlanti szövetség mellett.⁵⁹

Az ígéretesnek tűnő beszédek ellenére, a Churchill-kormány valós álláspontjáról lerántotta a leplet a francia védelmi miniszter, René Plevén⁶⁰ 1950. januári, az Európai Védelmi Közösségre (EVK, EDC) vonatkozó javaslatára adott fagyos válasz. Mint az ESZAK esetében,

the power to answer here. After all, Europe has only to arise and stand in her own majesty, faithfulness and virtue, to confront all forms of tyranny, ancient or modern, Nazi or Communist, with forces which are unconquerable, and which if asserted in good time may never be challenged again. I take a proud view of this Congress. We cannot rest upon benevolent platitudes and generalities. Our powers may be limited but we know and we must affirm what we mean and what we want. On the other hand it would not be wise in this critical time to be drawn into laboured attempts to draw rigid structures of constitutions. That is a later stage, and it is one in which the leadership must be taken by the ruling governments in response no doubt to our impulse, and in many cases to their own conceptions."

⁵⁷ SELF (2010): 119.

⁵⁸ KROCKOW (1999): 277.

⁵⁹ SELF (2010): 119.

⁶⁰ René Plevén életéről lásd: Christian BOUGEARD: *Un Français libre en politique*. Presses universitaires de Rennes. Rennes, 1994. Erre a szakirodalomra való hivatkozásként lásd: Thomas HÖRBER: *The Foundations of Europe. European Integration Ideas in France, Germany and Britain in the 1950s*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden, 2006. 26.

az volt a fő cél, hogy egy nemzetek feletti elv mentén egyetlen védelmi miniszter irányítása alatt egyesítsék a tagállamok katonai erőit a német csapatok integrálásával, egy új német hadsereg létrehozásának igénye nélkül. 1952 májusában írták alá azt a bonni szerződést, amelynek értelmében teljes szuverenitást adtak a nyugatnémet államnak. A szerződés életbelépésének előfeltétele volt az Európai Védelmi Közösség létrejötte. A britek azonban visszautasították a részvételt. A franciák a britek ellensúlya nélkül joggal aggódhattak, hogy a külön hadsereg végül német irányítás alá kerül a későbbiekben.⁶¹

Joggal merülhet fel a kérdés, miért volt az Egyesült Királyság elutasító a tervezettel kapcsolatban? Annak ellenére, hogy mik hangzottak el Churchill részéről Zürichben és Hágában, a brit kormány nem volt hajlandó arra, hogy a jól működő, erős hadseregüket egy nemzetek feletti parancsnokságnak vessék alá. A visszautasítás jelentős tényező volt abban a tekintetben, hogy a francia nemzetgyűlés 1954 szeptemberében a tervet végül kénytelen volt elutasítani. Self szerint az EVK kudarcából (és Edennek Nyugat-Németország NATO-ba történő egyszerű felvételére vonatkozó ellenjavaslatának sikeréből) levont tanulság a Whitehall-ban az volt, hogy mindannyian végig helyesen hittek abban: az európai újjáépítés megvalósítása lehetséges egy korlátozott kormányközi együttműködésen keresztül egy nemzetek feletti integráció szükségessége nélkül is. Ezzel szöges ellentétben, a többi nyugat-európai fővárosban az ESZAK sikere és az EVK kudarcra mind arra szolgáltak, hogy növeljék az eltökéltséget a tekintetben, hogy következő alkalommal a gazdasági unió létrehozására vonatkozó terveik megvalósuljanak.⁶² Az NSZK felfegyverzésének kérdése azonban nem került le a napirendről, a brit diplomácia

⁶¹ SELF (2010): 119. A német újrafegyverzéséről lásd többek között: MARUZSA Zoltán: *A német újrafegyverzés és a hidegháború 1945–1969: Összegzés és dokumentumok*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2012.; MARUZSA Zoltán: *Az első fegyveres alakulatoktól a Nemzeti Néphadseregig: A keletnémet állam újrafegyverzése (1945–1956)* IN: ERDŐDY Gábor (főszerk.), FEITL István, SIPOS Balázs, VARGA Zsuzsanna (szerk.) *Rendszerváltások kortársa és kutatója: Tanulmánykötet Izsák Lajos 70. születésnapjára*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2013. 456–462.; MARUZSA Zoltán: *Az NSZK újrafegyverzése a NATO tagságtól a Bundeswehr kiépítéséig (1955–1969)* IN: MAJOROS István, ANTAL Gábor, HÁDA Béla, HEVŐ Péter, MADARÁSZ Anita (szerk.): *Hindu istenek, sziámi tigrisek*. Balogh András 70 éves. ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, Budapest, 2014. 429–442.; NÉMETH István: *Németország története: Egységtől az egységig (1871–1990)*. Aula, Budapest, 2004.

⁶² SELF (2010): 119.

továbbra is intenzíven foglalkozott a kérdéssel. Azon elv mentén haladtak, miszerint a szovjetek Nyugat-Európában való megjelenését a németek segítsége nélkül nem lehet megakadályozni. Ezennek végül egy olyan javaslatot sikerült előterjeszteni, amelyet pozitívan fogadtak: „léptessék be az NSZK-t a NATO alapjául szolgáló brüsszeli szerződésbe.”⁶³ A Párizsban, 1954 októberében megrendezett konferencián létrehozták az Európai Védelmi Közösség új formáját⁶⁴ (ennek megfelelően módosították az 1948-as brüsszeli és az 1952-es bonni szerződést⁶⁵). Az NSZK tagja lett a NATO-nak, amely egyben azt is jelentette, hogy a brit, amerikai és francia csapatok ezután már nem, mint megszállók, hanem mint szövetségesek állomásoztak a területén. Az 1955 májusában ratifikált párizsi egyezményeket követően tulajdonképpen befejeződött a nyugati katonai tömb kiépítése, a Szovjetunióval és a szovjet blokk országaival szemben.⁶⁶

Az Egyesült Királyság 1945 utáni Európa-politikája minden bizonynyal hagy maga után némi kívánnivalót. Az ígéretesnek tűnő politikai beszédek ellenére, Bevin és Churchill Európával szembeni burkolt taktikai lépései, valamint az USA-hoz fűződő már-már „beteges” ragaszkodás nem segítette elő, hogy létrejöjjön az áhított Európai Egyesült Államok. A brit politika többször próbált „kibújni” az integráció egyes (el-döntendő) kérdései és megoldási javaslatai elől, mondván ezek a lépések nem egyeztethetőek össze érdekeivel. A gyakorlat azonban azt mutatta, ha az Egyesült Királyság nem vesz részt az adott integrációs kísérletekben, az elképzelés, mint kártyavár dől össze. A kontinens és a „vonakodó európai” kapcsolata igen hullámzóan alakult a hidegháború korszakában, s a szigetország mind a mai napig bizonyos mértékű távolságtartással szemléli az európai eseményeket és az európai integrációban betöltött szerepe ma is égető kérdésként merül fel.

⁶³ EGEDY (1991): 50.

⁶⁴ Az unió katonai funkcióit gyakorlatilag a NATO-ra bízták.

⁶⁵ A bonni szerződésben az Egyesült Királyság, Franciaország és a Benelux Államok elismerik az NSZK egyenjogúságát és NATO-integrációját.

⁶⁶ EGEDY (1991): 50.